

אנלוגיה היסטורית כמיתוס פוליטי: בין צלבנות לציונות

דוד אוחנה

השימוש הפוליטי באנלוגיות היסטוריות מדגיש את מעמדו המכונן של המיתוס לא דק בהיסטוריוגרפיה ובשיח האינטלקטואלי אלא גם בחברה, בפוליטיקה ובהבנייתה של זהות לאומית. הדיון על האנלוגיה הציונית-צלבנית בתרבות הישראלית וביטוייו השונים בשיח הישראלי והערבי משקפים את תפקידו הפוליטי של המיתוס ההיסטורי.¹

ההקבלות בין הצלבנים לבין הציונות ובין תקופת מסעי הצלב לבין תקומת מדינת ישראל מהוות ציר לליבון ולהבניית הזהות העצמית של הישראלים. במסגרת בידור סוגיית הזהות הישראלית, ההתמקדות היא לאו דווקא בהצגת השאלה 'מי הם הישראלים?', אלא יותר בסוגיה 'מי הם אינם?'. האנלוגיה בין הצלבנים לבין ההתיישבות הציונית בארץ ישראל, שנידונה מאז שנות הארבעים של המאה העשרים בקרב חוגים אינטלקטואליים ישראלים, הטרימה את הדיון הפוסט-ציוני שנערך בסופה של המאה. כך למשל השימוש במושג קולוניאליזם בהקשר הציוני מופיע בדיון על האנלוגיה הציונית-צלבנית עוד קודם לצמיחתו של הדיון הפוסט-ציוני.

האנלוגיה הציונית-צלבנית מדגישה את סוגיית עיצוב הזהות הישראלית לא רק מנקודת המבט המקומית הפנימית, אלא גם באופן שבו נידונה שאלת השתלבותה של החברה הישראלית במרחב. ההקשר המרחבי מעמיד מצד אחד את מדינת ישראל כמי שמייצגת תרבות מערבית השתוללה בלב המזרח המוסלמי, תוך הדגשת הניגוד בין מזרח למערב; מדינת ישראל נתפסת בנטע זר ובמימוש של מדיניות קולוניאליסטית מערבית. מצד שני ההקשר המרחבי מציג עמדה חלופית, שלפיה מדינת ישראל משתלבת במרחב הים תיכוני ובכך מקיימת דיאלוג בין מזרח למערב.

1 בנושא זה ראו גם: דוד אוחנה, 'הצלב', הסהר והמגן: דוד: האנלוגיה הציונית-צלבנית בשיח הישראלי, עיונים בתקומת ישראל 11 (תשס"א), עמ' 486-526.

בניגוד לתפיסת העימות הבין-תרבותי מבית מדרשו של סמואל הנטינגטון² וליניכוד הנובע מהפדשנות לאנלוגיה הציונית-צלבנית, האופציה הים תיבונית מבטאת רצון לדיאלוג בין תרבויות ושאיפה להשגת השלמה ופיוס. לפי גישה זו מדינת ישראל משתלבת במרחב הרב תרבותי, שמאפשר את קיומן של תרבויות שונות המנהלות קשרי זיקה וגומלין ביניהן. האנלוגיה הציונית-צלבנית מהווה מעין רשומון מיתי, מאחד שהיא מאפשרת הצגת נדטיבים שונים ופרשנויות אידאולוגיות של המיתוס ההיסטורי. הסיפור הצלבני משמש נרטיב אידאלי עבור ההיסטודיונים. זה סיפור דמטי עם התחלה, אמצע וסוף, אשר מועתק למזרח המוסלמי. בדברי יהושע פראוור, המיתוס הצלבני הוא למעשה סיפורה של אידופה מעבר לים.³

לאנשי הדת משמש הסיפור הצלבני משל וסמל לתעצומות הנפש של האדם המאמין, בין אם אלו הם נוצרים שנוטשים את מולדתם למען מלחמות האל, ובין אם אלו מוסלמים שמביטים את הבופרים הנוצרים מקץ 200 שנה. ללאומיות הערבית המודרנית מהווה הסיפור הצלבני מיתוס פוליטי מגייס: זיכרון המאבק המוסלמי בצלבנים הוא מודל מדרבן במאבק הלאומי והדתי הנפוץ בקרב חוגים אסלאמיים וערביים. אלה מדגישים את המוד בקולוניאליזם כמלחמה נגד הצלבנים המודרניים ובמאבק לגירוש הכופדים השולטים באדמות מוסלמיות.

לעומת הפונדמנטליסטים הדתיים, המנהלים מאבק נגד תהליכי הגלובליזציה, המודרניות והחילוניות, מהווה הסיפור הצלבני עבור החוגים הפוסט-ציוניים והציוניים לקח היסטורי. בעיני חוגים פוסט-ציוניים ממחיש כישלון ההרפתקה הצלבנית את גורלה של תנועה קולוניאליסטית שאינה משכילה להשתלב במרחב הגארפוליטי שבו היא מצויה. לעומת זאת, בקרב חוגים ציוניים מודגש הניסיון להציג את השוני לצד הדומה בין שתי התקופות, לא דק לשם הצדקת המעשה הציוני אלא גם כחלק מניסיון ללימוד המיתוס הצלבני בסיפור שטמון בו לקח היסטורי המחייב כוננות צבאית מתמדת. גישה זו נובעת בין היתר מראיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני בעימות הדומה במטודותיו למאבק המוסלמי בצלבנים.

המיתוס הצלבני, כמו גם האנלוגיה הציונית-צלבנית על משמעותיה השונות, יצרו היסטוריוגרפיה מקומית ענפה. הספר הראשון שנכתב בעבדית ובארץ ישראל על מסעי הצלב היה ספרו של שמואל אוסישקין, 'מעבר

2 סמואל הנטינגטון, התנגשות הציביליזציות, ירושלים תש"ג (תרגום דוד בן-נחום).
3 מבין מחקריו הרבים של פראוור, ראו למשל: יהושע פראוור, הצלבנים: דיוקנה של חברה קולוניאלית, ירושלים תשמ"ה.

במזרח: תולדות הצלבנים בארץ ישראל.⁴ את ספרו, שפורסם בשנת 1931, כתב אוסישקין בעקבות התפרצות מאורעות 1929 בארץ ישראל. בספרו כתב אוסישקין:

אין דבר מסובן מאנלוגיה היסטורית, אם מפריזים בה. סכנה היא להסיק מסקנות על שאלות היום מתוך היקש לעבר על סמך דמיון היצוני בלבד, מבלי להביא בחשבון את כל ההבדלים שבזמן ובתנאים. ויחד עם זה, אין לותר על האפשרות ללמוד על המצב הקיים מחקירה של מצבים דומים לו. מסיבה זו יש לתולדות מלכות ירושלים הנוצדית משום ענין מיוחד בשביל הציונים, כי אף על פי שהלטינים של ימי הביניים, שבאו לארץ לבונן פה מדינה נוצדית, היו נוצרים ולא יהודים לפי דתם, אדיים ולא שמיים לפי גזעם, וחיו בתקופה אחרת, והשתמשו באמצעים אחרים לגמרי מאלה שאוחזים בהם הציונים בימינו, הרי עצם הפרובלימה שעמדה לפנייהם היא במעט אותה שעומדת היום לפני בני ישראל השואפים לשוב לארצם.⁵

לאחר הצגת האנלוגיה בין העימות הציוני-ערבי בארץ ישראל לבין המאבק המוסלמי בצלבנים הנוצדים, המשיך אוסישקין ובתב בי יש ללמוד מהאנלוגיה ביצר להימנע ממפלתה של ציוויליזציה מערבית ששתלה את עצמה במזרח. מסקנתו לאור ביטולן מסעי הצלב, הייתה כי יש ללמוד את תולדות התקופה 'למען בחון בסיבות הכישלון וגורמיו ולמען דעת איך להימנע מאותן השגיאות שהביאו לתוצאות בה רבות ומבריעות'.⁶ שמואל אוסישקין לא היה הפובליציסט או ההוגה היחיד בתקופת היישוב, שהשווה בין ההתיישבות הציונית בארץ ישראל לבין הסיפור הצלבני. גם ברל כצנלסון השתמש באנלוגיה הצלבנית בשנת 1940, לאחד שהבין כבד אז את המשמעות ההיסטורית הטרגית של חורבן יהדות אירופה. בחיבורו 'בגבנו אל הקיר' כתב: 'שבט הנאציזם מונף, לא מן היום, על ארץ ישראל. במו מסע הצלב בן גם מסע צלב-הקס, פניו מועדות מזרח. הוא איננו זקוק למיסטיקה של הקבר הקדוש. יש עמו מיסטיקה אחרת: נפט, סואץ, דרכי אור, דרך פתוחה אל מאות מיליונים עבדים וזלים מן הגזעים 'הנמוכים' שנועדו לשרת את גזע האדונים'.⁷

4 שמואל אוסישקין, מעבר במזרח: תולדות הצלבנים בארץ-ישראל, תל אביב תרצ"א.
5 שם, עמ' 4.
6 שם, עמ' 5.
7 ברל כצנלסון, 'בגבנו אל הקיר', כתבי ב' כצנלסון, כרך ט, תל אביב תש"ח, עמ' 121.

את האנלוגיה, הרואה במסעי הצלב חוליה חשובה בשרשרת ארוכה של דירקרב היסטורי בין מזרח למערב, המשיך משה פוגל במאמר בעיתון 'הארץ', שפורסם בשנת 1952.⁸ לטענתו של פוגל אין להבין את יחסי המערב עם המזרח במונחים גאוגרפיים או דתיים בלבד, אלא גם במושגים של שליטה על מוקדי כוח ואמצעים. לא זו בלבד שבעימות היסטורית זה נטלו היהודים חלק חשוב, אלא שהם גם נעו כמטוטלת בדיאלקטיקה שבין מזרח למערב. מסעי הצלב היו תגובת הנגד של המערב, והמשכו של קרב מרתון בלבדו הנוצרי-קתולי נגד המזרח המוסלמי. ומסקנתו של פוגל: 'עם קום מדינת ישראל פותחת לפנינו ההיסטוריה של הצלבנים פרספקטיבות חדשות שאין ערוך לחשיבותן לגבינו. מצבנו במזרח התיכון דומה מהרבה בחינות למצבם של הצלבנים, ובמובן זה עלולות כמה תופעות של הממלכה הצלבנית לשמש תקדים היסטורי לגבינו. בפוליטיקה גדול מאוד ערכו של התקדים'.⁹

המחקר האקדמי החל עוסק בסוגיית האנלוגיה שבין תקופת הצלבנים לבין הציונות לאחר הקמת מדינת ישראל. במאמר, שפורסם בכתב העת 'בטרם' בשנת 1949, דן חוקר התנ"ך מנחם הרן ביסודות שהיו בעוכריה של המדינה הצלבנית.¹⁰ הרן לא חשש לערוך הקבלה היסטורית בין התנועה הציונית לבין הניסיון הצלבני. יתר על כן, הוא סבר כי דיון בסוגיה זו עשוי לתרום להבנה העצמית, כיצד על מדינת ישראל להתמודד ולהיערך לנוכח האיום הערבי. במאמרו השווה הרן בין מצבה הגאוגרפי של המדינה הצלבנית, שנדחקה אל רצועה לאורך מישור החוף, לבין מצבה של מדינת ישראל, בציינו כי על ישראל לדאוג ליצירת עורף טריטוריאלי. הרן התייחס גם למאפיינים האתניים של ההתיישבות הציונית לעומת זו הצלבנית, וסבר כי נתוני ההגירה היהודית לארץ ישראל מבטיחים למדינה הישראלית כיוון התפתחות ועתיד שונה מגורלם של הצלבנים.

בשנת 1950 התפרסם בכתב העת 'אלף', ביטאון 'העברים הצעירים', המאמר 'ממלכת ישראל הצלבנית' מאת אהרן אמיר.¹¹ אמיר, שבחר לפרסם את מאמרו תחת שם העט יהושע בנטוב, הציג עמדה אידאולוגית אחרת מזו של מנחם הרן, ובה הזהיר מפני אימוץ מדיניות צלבנית (דתית), על ידי מדינת היהודים הצעירה. אמיר התריע מפני נקיטת מדיניות, שחותרת ליחודה המוחלט של ישראל ואשר סופה יצירת תאוקרטיה יהודית.

8 משה פוגל, 'אנחנו והצלבנים', הארץ, 31.10.1952.

9 שם.

10 מנחם הרן, 'מלכות הצלבנים ומדינת ישראל', בטרם, יוני 1949, עמ' 55-59.

11 יהושע בנטוב [אהרן אמיר], 'ממלכת ישראל הצלבנית?', בתוך: נורית גרץ ורחל ויסברוד (עורכות), הקבוצה הכנענית — ספרות ואידאולוגיה, תל אביב 1986.

הפסל 'נמרוד' היווה במשך שנים מוקד לפרשנות מיתולוגית עברית וכנענית. 'נמרוד' הוצג כמי שסימל שינויים שחלו בתרבות העברית. כך למשל נמצא התייחסויות המנתחות את הפסל כמגלם של הזהות העברית, שבאה לביטוי ממצה בתקופת המנדט הבריטי. מאז חלה התפתחות מרתקת ביחס למשמעויות הפסל, עד כדי כך שבעיני אחדים הוא הפך מייצוג של לוחם הפלמ"ח והעברי החדש לתיאורו של היהודי הנודד. במשמעויות השונות שניתנו לפסל 'נמרוד', כמו גם במחקרים שהוקדשו לניתוחו, הובלט הקישור בין המטפורה הכנענית למטפורה הצלבנית. למשל התעשיין סטף ורטהיימר, שהציג את הפסל 'נמרוד' בתערוכה שנערכה באזור התעשייה תפן שבגליל, ניסח הצעת זהות חדשה: 'דנציגר ביקש לפענח את הזהות ואת המקום שלנו כאן. והתערוכה הזו, וגם האזור הזה, תפן, בעצם מסמלים את החיפוש, את השאלות: מי אנחנו? ישראלים, יהודים, יהודים-ישראלים, בני המקום או סוג של צלבנים?'.¹²

בתחילת שנות החמישים עורר פרסום ספרו של ההיסטוריון הסקוטי סטיון רנסימן, 'תולדות מסעי הצלב', עניין רב בשיח הפובליציסטי הישראלי.¹³ במאמר שפורסם בעיתון 'הארץ' התייחס גרשם שוקן לאנלוגיה הציונית-צלבנית, בציינו כי על רקע התעניינות הציבור הישראלי בתולדות העם היהודי החל להסתמן עניין הולך וגובר של הישראלים בהיסטוריה של ארץ ישראל.¹⁴ באותה עת טיפח אורי אבנרי מעל דפי 'העולם הזה' את האנלוגיה שבין התקופה הצלבנית למדינת ישראל. בגיליונות חגיגיים, כולל פרסום ריאיון עיתונאי עם ההיסטוריון האנגלי ארנולד טוינבי, היווה 'העולם הזה' במה לקידום אידאולוגיה פוסט-ציונית (מוקדמת) באמצעות טיפוח והפצת האנלוגיה הצלבנית-ציונית.¹⁵

הפרסומים העיתונאיים והמחקריים, שדנו באנלוגיה בין הצלבנים לבין הציונות, הגבירו כאמור את העניין הציבורי הישראלי בנושא. הסקרנות לגבי התקופה הצלבנית השתלבה במגמה של הגברת העניין בתולדות הארץ ולא רק בתולדות העם. מערכת החינוך הציונית, שהדגישה בראשיתה את חטיבות הזמן הלאומיות של ימי הבית הראשון והשני, התעלמה מתקופות שלמות שבהן לא בלטה נוכחות יהודית בארץ ישראל. הרעיון 'עם ללא ארץ' נתפס כמקביל לארץ ללא עם, וארץ ללא רצף התיישבותי יהודי נתפסה

12 סטף ורטהיימר, 'יצחק רבין, האמביציה הטורקית ו"נמרוד" של דנציגר', גלובס, 25.10.1996.

13 Steven Runciman, *A History of the Crusades*, 3 vols., Cambridge 1951-1954.

14 גרשם שוקן, 'תולדות מלכות ירושלים הצלבנית', הארץ, 30.3.1953.

15 אורי אבנרי, 'אל תחזרו על שגיאות הפלשתים והצלבנים', העולם הזה, 31.3.1955.

במובנים רבים כארץ נעדרת היסטוריה. להבדיל מתולדות היהודים, המחקר ההיסטורי כמעט שלא עסק בתולדות ארץ ישראל מתקופת מרד בר כוכבא ועד ראשית ההתיישבות הציונית.

לשינוי במגמות המחקר תרם ללא ספק מקצוע הארכאולוגיה. הארכאולוגיה הישראלית, שזכתה לפופולריות רבה בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים, העניקה הכרה לחקר התקופות הלא יהודיות בהיסטוריה של ארץ ישראל, ועודדה את העניין המחקרי בתקופות אלו. על רקע התגברות העניין בחקר ההיסטוריה של ארץ ישראל פורסמו מחקריהם החשובים של מיכאל אבי יונה על ארץ ישראל בתקופת רומא וביזנטיון, של יצחק בן-צבי על ארץ ישראל העותמאנית ושל יהושע פראוור על ארץ ישראל הצלבנית.¹⁶

יהושע פראוור חשף במחקריו הרבים פרק מאלף של היסטוריה אירופית שמעבר לים. אף על פי שפראוור ביקש להימנע באופן מפורש ומודגש מלעסוק באנלוגיה הציונית-צלבנית, במקרים מסוימים בחר ההיסטוריון הישראלי של ממלכת הצלבנים בארץ ישראל להתייחס לניתוח השוואתי בין שתי התקופות. כך למשל, במאמר שפורסם בשבועון 'למרחב', בשנת 1954, נגע פראוור במשמעותן של אנלוגיות היסטוריות:

היה מי שהגדיר את ההיסטוריה כזכרונה החי של האנושות, והאנושות מגיבה כאנשים חיים ממש, ובתקופות משבר, בעיתות חליפות וחידושים, פונה היא אל העבר — אם געגועים ובחיפוש נחמה, אם בחיפוש אחר לקח ודרך. אולם בפנייה זו אל העבר קיים עוד מניע: הנטייה האנושית כל כך לחפש אחר אנלוגיה. לעתים יעזור הדבר להסתגלותו של האדם לנסיבות בלתי רגילות וחדשות, ולעתים קרובות יותר אין זה אלא חיפוש אחר האנלוגיה לשמה [...]. האזהב כאוב נפתים לאמונה, שהתנאים של המאה הי"ב והי"ג עשויים להזקק לחלל המאה הכ', והנחה זאת בוודאי רחוקה מן האמת. אין אנו אומרים זאת כדי לבטל את ערך האנלוגיה. כבודה במקומה מונח, אלא שאין היא בת חורין ללא רסן וסייג. אין ספק שמדינת ישראל עומדת בפני בעיות שניצבו בפני הממלכה הצלבנית, אולם אין להסיק מסקנות אלא אם לצד קווי הדמיון יועמד גם השוני שהוא תוצאת החליפות והתמורות שעברו על איזור זה במשך שבע מאות שנה ואשר שינו את מסגרתו ואת תכנו.¹⁷

16 יהושע פראוור, תולדות ממלכת הצלבנים בארץ-ישראל, ירושלים תשל"א.

17 יהושע פראוור, 'נפילת ממלכת ירושלים הצלבנית', למרחב: שבועון מדיני, כרך א (1954), חוברת 3, עמ' 60-61; חוברת 4, עמ' 84-85.

התפיסה המודעת של פראוור להימנע מהאנלוגיה הציונית-צלבנית במחקריו הייתה דומה באופן עקרוני לגישתו של גרשם שלום, שבחר לא להשוות בין המשיחיות ההיסטורית היהודית שחקר לבין פעילותה של תנועת 'גוש אמונים'. הנטייה של שלום ושל פראוור הייתה להימנע מעירוב בין העיסוק האקדמי, כדוגמת ההיסטוריה המשיחית או הצלבנית, לבין הסוגיות הפוליטיות שהעסיקו באותה עת את החברה הישראלית. שני ההיסטוריונים הישראלים הבכירים נרתעו מעיסוק באנלוגיה היסטורית בין נושא מחקרם לבין ההיסטוריה הציונית והישראלית. לעומת זאת, בשנים האחרונות חוקרים רבים אינם מרגישים מחויבות לעמדה ציונית בסיסית, ועל כן אינם נמנעים מאנלוגיות. למשל, מחקר של רוני אלנבלום דן בנושא ההתיישבות החקלאית בתקופה הצלבנית מתוך גישה הבוחנת את הקשר של הצלבנים לאדמה, למרחב ולחקלאות באופן שאינו נרתע מן המשמעויות המאיימות של האנלוגיה הציונית-צלבנית על עתידה של מדינת ישראל.¹⁸

דוד בן-גוריון, עוד בטרם קרא את מחקריו של פראוור, שלל את האנלוגיה ההיסטורית: 'אנו יודעים כי להשוואה זו עם נושא הצלב אין כל שחר'. לדעתו, לנוצרים המדיאבלים לא היה שום קשר ממשי לארץ ויחסם אליה היה מלאכותי. התייחסויותיו הרבות והמגוונות של בן-גוריון לאנלוגיה ביומנו, מעידות שהיא העסיקה אותו לא מעט. אך את חייו הקדיש לא להתנצחות אינטלקטואלית כי אם להקמתו של בית שלישי מודרני ובעל עצמה, לביטוסה של עובדה היסטורית מוצקה, שאיננה בבחינת אורח הנוטה ללון במרחב לא לו.

אחת הדוגמאות הממחישות את העניין הציבורי והפוליטי בסוגיה הנדונה היה סימפוזיון שנערך ביוזמת ביטאון הסטודנטים באוניברסיטה העברית בירושלים בשנת 1965, בנושא 'מדינת ישראל — מדינת צלבנים מודרנית?'.¹⁹ בין המשתתפים היו חברי הכנסת יזהר הררי, משה סנה, משה אונג, אהרון ידלין, יעקב ריפתין ועורך הדין שמואל תמיר, אשר שיקפו את האופן שבו פוליטיקאים ישראלים פירשו באופן שונה את מחקריו של פראוור. מרבית משתתפי הסימפוזיון דחו את האנלוגיה על הסף, והרשימו בהסבריהם המלומדים. הדיון הטיב לאפיין את ההסכמה בפוליטיקה הישראלית כלפי התופעה הצלבנית והשלכות דימויה על הסכסוך הישראלי-ערבי.

הסיפור ההיסטורי הצלבני, שהתרחש במאות השנים עשרה והשלוש עשרה, היה אם כן למקור התייחסות לניסוח השקפות פוליטיות ולהסקת

18 Ronnie Ellenblum, *Frankish Rural Settlement in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 1998.

19 פי האתון, 13.1.1965.

מסקנות באשר לעתידה של מדינת ישראל. בשני ספרים שנכתבו על ידי מדינאים ישראלים באה לידי ביטוי העמדה הפוליטית כלפי המשמעות העכשווית של האנלוגיה הציונית-צלבנית. בספרו של שמעון פרס 'קלע דוד', ובספרו של לובה אליאב 'ארץ הצבי', מתקיים דיון ביחס לאנלוגיה ההיסטורית.²⁰ שני הכותבים בחרו להתמקד דווקא במשמעותו של קרב חטין ביולי 1187, שבו הביס צבאו של צלאח א-דין את צבא הצלבנים. גם פרס וגם אליאב בחרו להתייחס לתבוסת הצלבנים בקרב מן העבר מתוך ראייה של האופן, שבו מדינת ישראל צריכה להיערך על מנת להימנע מקרב הכרעה דומה בין ישראל לעולם הערבי. האנלוגיה הצלבנית-ציונית לא זו בלבד שהיא מבטאת סוג של חרדה מפני קיום זמני של מדינת ישראל, אלא שהיא ממחישה את הדינמיקה של הזיכרון הקולקטיבי.

רמיזותיהם של פרס ושל אליאב על קרב חטין אטומי בעתיד – קרב השונה בממדיו, במהותו ובמשמעותו מקרב חטין ההיסטורי – מעלות את השאלה, האם נחרט דימוי התבוסה הצלבנית בגליל בתודעתם של היהודים כקרב אפוקליפטי, דוגמת הקרב על מצדה או הטראומה של השואה? ואם כן, מה הייתה תרומתו לעיצוב המחשבה האסטרטגית הגרעינית הישראלית? נראה שמקומו של סיפור קרני חטין בתודעה הישראלית הקולקטיבית הוא שולי לחלוטין: אם היה אירוע מכונן, שעיצב את השקפתם של מקבלי ההחלטות בסוגיית האופציה הגרעינית הישראלית, אין ספק שאירוע זה היה שואת יהודי אירופה ולא התבוסה הצלבנית.

בתום מלחמת ששת הימים גיבש יגאל אלון את תכניתו להקמת מדינה פלסטינית קטנה, מצומצמת בשטחה, הקשורה בהסכם ביטחון עם ישראל. אלון התנגד בתקיפות למסירת שטחי הגדה המערבית שנכבשו במלחמת ששת הימים לידי הירדנים. בשיבת מרכז הקיבוץ המאוחד הסביר אלון את עמדתו בכך ש'בעיני החזרת חלקים מן הגדה המערבית לירדן [...] היא מסוכנת [...] מי לידינו יתקע כף שבעמאן לא יהיה משטר מיליטנטי עם משענת בינלאומית איתנה, אשר בסיטואציה בינלאומית בלתי נוחה לישראל יפר את הפירוז של הגדה המערבית ויהפוך אותה לעמדה קדומנית של צלאח א-דין הבא, מול חוף הים התיכון'.²¹

מפעל ההתנחלות היהודית בשטחים לאחר מלחמת ששת הימים והעלאת תכנית אלון, עוררו לא רק אצל יגאל אלון את ההשוואה בין גורל ההתיישבות הצלבנית בארץ ישראל לבין עתיד ההתנחלויות בשטחי הגדה

20 שמעון פרס, קלע דוד, ירושלים תש"ל, עמ' 206; אריה (לובה) אליאב, ארץ הצבי, תל אביב תשל"ב, עמ' 133–137.

21 בתוך: צבי שילוח, אשמת ירושלים, תל אביב 1989, עמ' 302.

המערבית. בן-ציון דינור התייחס לאנלוגיה הצלבנית-ציונית בהקשר של תכנית אלון: התכנית עוררה בקרב הרחוקים קשים על אודות גורלה של מדינת הצלבנים ובדבר עתידה של מדינת ישראל.²²

שלושה חודשים לאחר תום מלחמת ששת הימים וביום השנה השבעים לקונגרס הציוני בבזל, הוזמן רמטכ"ל הניצחון, יצחק רבין, לשאת נאום מעצרת בבזל. בנאומו, שנישא באולם שבו נערך הקונגרס הציוני, השווה רבין את מדינת ישראל לממלכת הצלבנים:

אויבנו, ובעיקר שליט מצרים הקולונל נאצר, ניסו פעמים רבות להשוות את מדינת ישראל למדינת הצלבנים. אין בכוונתי להפריך הקבלה בלתי מתאימה זו. יחד עם זאת, יהיה זה בלתי נכון להתעלם מכמה וכמה קווי דמיון מקבילים הקיימים בכל זאת. מדינת הצלבנים חרבה כאשר אבר הקשר בינה לבין העורף הגדול של הנצרות באירופה וכאשר מדינת הצלבנים איברה את תחושת שליחותה ויעודה כלפי הרעיון המרכזי שבשמו נשלחה על-ידי אירופה הנוצרית למזרח התיכון.²³

לעומת ההשוואה בין הצלבנות לבין הציונות, ששללה את השליטה היהודית בשטחי הגדה המערבית, קיימת גם פרשנות שונה השוללת אנלוגיה זו. למרות טענות המושמעות מצד דוברי המתנחלים, השוללות כל השוואה בין מפעל ההתנחלות הישראלי המודרני לבין ההתנחלות הצלבנית בארץ ישראל, בשיח הישראלי הפוליטי והציבורי (ולא רק בזה הערבי-מוסלמי) קיימת התייחסות המתארת את המתנחלים כמי שמנהלים מעין מסע צלב רתי (ולא רק פוליטי או כלכלי) המבוסס על חזרה לקברי האבות.

האנלוגיה בין ממלכת הצלבנים לבין מדינת ישראל משמשת לא רק כלקח היסטורי באידאולוגיה הציונית, אלא גם כמודל קולוניאליסטי בעמדות שניתן להגדירן פוסט-ציוניות. בביקורת הפוסט-ציונית מתקיים שיח תאולוגי מוסווה: השימוש בטרמינולוגיה כגון 'החטא הקדמון' בהקשר של הקמת מדינת ישראל וגירוש פלסטינים במלחמת העצמאות, כמו גם השימוש במושג 'מסע צלב שקט' לתיאור ראשית ההתיישבות הציונית בארץ ישראל, ממחישים את החשיבות של האנלוגיה ההיסטורית כמיתוס פוליטי. במאמר זה סקרתי בקצרה מקרה בוחן – הקשר המיתי בין הצלב, הסהר והמגן-דוד בזיכרון המתמשך של הישראלים.

22 ריאיון שערך המחבר עם יהושע אריאלי, מאי 1988.

23 יצחק רבין, 'מדינה המחפשת את עמדה', בתפוצות הגולה 3 (סתיו תשכ"ח), עמ' 30–32.